

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 05(497.4-11=112.2)"18/19"
prejeto: 18. 4. 2006

Petra Kramberger

prof. nemškega jezika, Mladinska 19a, SI-9000 Murska Sobota
e-mail: petra.kramberger@gmail.com

"Na straneh ilustriranih časnikov se pred nami razprostira svet"

Nemška ilustrirana publicistika na Spodnjem Štajerskem v 19. in 20. stoletju

IZVLEČEK

Glavna naloga ilustracij v časnikih in njihovih prilogah je bila, narediti list privlačnejši za množice in povečati naklado. Bralcem so uredniki želeli prikazati neznani svet, tuje kulture, običaje in podobe ljudi, ki so bile marsikomu znane le iz opisov in pripovedovanj. V pričujočem prispevku je predstavljenih enajst ilustriranih listov, ki so v nemškem jeziku izhajali v spodnještajerskih mestih Ptuj, Celje in Maribor v 19. in 20. stoletju.

KLJUČNE BESEDE

Maribor, Celje, Ptuj, Illustriertes Unterhaltungsblatt, Illustriertes Familienblatt, Das Leben im Bild, Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung, Sonntagsblatt, Illustriertes Sonntagsblatt, Südsteirische Post, Spaßvogel, Sonntagsblumen, Himmelsgarten, Illustrierte Sonntagsbeilage

SUMMARY

*"ON THE PAGES OF ILLUSTRATED NEWSPAPERS THE WORLD SPREADS OUT BEFORE US"
GERMAN ILLUSTRATED JOURNALISM IN LOWER STYRIA IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES*

The principle task of illustrations in newspapers and their supplements was to make the newspaper even more attractive for the masses, and to amplify the printing. The editors wanted to present to the readers the unknown world, foreign cultures, customs and images of people many knew only from descriptions and narrations. In the present article, eleven illustrated newspapers are presented that were being published in German language in towns of lower Styria: Ptuj, Celje and Maribor in the 19th and 20th centuries.

KEY WORDS

Maribor, Celje, Ptuj, Illustriertes Unterhaltungsblatt, Illustriertes Familienblatt, Das Leben im Bild, Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung, Sonntagsblatt, Illustriertes Sonntagsblatt, Südsteirische Post, Spaßvogel, Sonntagsblumen, Himmelsgarten, Illustrierte Sonntagsbeilage

"...so liegt am winterlichen Familientische in den illustrierten Zeitungen die ganze Welt vor den Augen ausgebreitet..."¹

V tej misli, natisnjeni v ilustriranem družinskem listu *Illustriertes Familienblatt*, prilogi ptujskega tednika *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark*, se skriva odgovor na vprašanje, zakaj so se uredništva odločala, svojim listom dodajati ilustrirane zabavne priloge.

Publicistični organi so bili, ne glede na čas, v katerem so izhajali, sad starega razsvetljenskega prepričanja, da je treba bralce poučevati in jih pri tem zabavati (od tega živijo mediji še danes). Medtem ko so vrstice časnikov in časopisov polnili zlasti informativno-poučni prispevki, je v prilogah in ilustriranih prilogah prevzelo vodilno vlogo razvedrilo. Predvsem v slednjih so uredniki lahko zabavno združili z informativnim in bralce popeljali v neznani svet ter jim predstavili tuje ljudi in običaje.

Čeprav ilustrirane priloge, ki so pogosto spremljale časnike in časopise v 19. ter v začetku 20. stoletja, za raziskovalce zgodovine morda ne sodijo med neprecenljive vire in v primerjavi z informativno-političnimi listi s politično-zgodovinskega stališča niso tako pomembne, so kljub temu dragocen dokument naše narodne in etnološke preteklosti ter si kot take zaslužijo prostor med raziskavami nemškega časopisja na slovenskih tleh. V prispevku je predstavljenih enajst ilustriranih listov, ki so v nemškem jeziku izhajali na Spodnjem Štajerskem.

Za najstarejši ilustrirani list na Slovenskem, ki ga kot prvi ljubljanski ilustrirani list omenja Ante Gaber,² velja *Ein Wahrhaftige und Erschröckliche Neue Zeytung*. Letak, natisnjen leta 1578 v tiskarni Janeza Mandelca,³ je imel na prvi strani lesorez, ki je prikazoval Turke pred Metliko, poleg tega pa je prinašal še tri novice.⁴ Pred očmi spodnještajerskih, predvsem mariborskih bralcev pa so zaživele prve ilustracije šele leta 1881. Natisnili so

jih na naslovnici časnika *Südsteirische Post*, ki je v nemškem jeziku zastopal slovenske interese.

Nemška ilustrirana publicistika slovenskega etničnega ozemlja, predvsem ilustrirane priloge velikih političnih listov, do danes še ni dobila nobene natančnejše študije, velja pa na tem mestu navesti raziskavo Mire Miladinović Zalaznik, ki se sicer ne dotika tematike nemških ilustriranih listov, vendar pa se avtorica v svoji disertaciji⁵ ter kasneje v monografiji *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*⁶ ukvarja z dvanajstim ilustracijami narodnih noš, ki so v zadnjem, šestem letniku izhajanja spremljale *Carniolio* (1838–1844), v Ljubljani izhajajoči list, namenjen umetnosti, znanosti in družabnem življenju.⁷

V nadaljevanju bom predstavila ilustrirane publicistične organe mest "trdnjavskega trikotnika",⁸ Maribora, Celja ter Ptuja. Tu so bila žarišča vidnih konfliktov med Nemci in Slovenci ter prizorišča nacionalnih bojev južno od zaprtega nemško govorečega področja. Napetosti se niso kazale le v političnem, gospodarskem in družabnem življenju, temveč so mnogokrat zaznamovale tudi vsakdanje življenje preprostih ljudi. Ti so se udeleževali različnih kulturnih prireditev in slavnosti, razvedrilo so iskali v gledališčih, na policah skromno opremljenih knjižnic, v podlistkih velikih političnih listov ter nenazadnje tudi v ilustrirani publicistiki, ki jim je ponujala zabavno branje ter prinašala mnogo zanimivih, ljudem nepoznanih, tujih in skrivnostnih ilustracij ter informacij. Tako so ljudje za trenutek lažje pozabili na vsakdanje težave in skrbi.

Ptujsko ilustrirano časopisje

Illustriertes Unterhaltungsblatt [Ilustrirani zabavni list]

V najbolj branem ptujskem lokalnem časniku *Pettauer Zeitung*⁹ zaman iščemo napoved začetka izhajanja ilustrirane priloge. Žal je tudi prva številka priloge, ki bi lahko dala odgovor na vprašanje, zakaj se je uredništvo odločilo izdajati razvedrilne strani *Illustriertes Unterhaltungsblatt*,

¹ Am Familientisch. *Illustriertes Familienblatt*, št. 49, 1901, nepaginirano: "...pa se pozimi na družinski mizi na straneh ilustriranih časopisov pred našimi očmi razprostira ves svet..." [Prevod P. K.].

² Prim. Gaber, Skozi stoletja za našim novinarstvom, str. 203; prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Das Revolutionsjahr*, str. 601; Vatovec, *Slovenski časniki 1557–1843*, str. 35, 53; Žigon, *Nemško časopisje na Slovenskem*, str. 12–13; ista, *Deutschsprachige Presse in Slowenien*, 1. del, str. 205.

³ Branko Reisp v svojem članku ugotavlja, da tega tiska ne moremo z gotovostjo uvrščati med Mandelčeve tiske. (prim. Reisp, *Prvi (protestantski) tiskar na Slovenskem*, str. 512).

⁴ "Zares bogat je pa po vsebini, saj ima kar tri novice: prvo o Metliki, drugo, kako so hrvatski in slovenski kmetje odgnali Turka kar z žeganja, tretja pa o snubitvi ruskega carja, po vrhu pa še molitvico." (Gaber, Skozi stoletja za našim novinarstvom, str. 203; prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Das Revolutionsjahr*, str. 601).

⁵ Prim. Miladinović Zalaznik, *Das literarische und kritische Schaffen*, str. 364–399.

⁶ Prim. Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, str. 69–80.

⁷ Urednik Carniolie, Leopold Kordes (1808–1879), je v zadnjem letniku le-te objavil serijo barvnih litografij kranjskih narodnih noš, ki jih je zbiral poljski etnolog, narodopisec in pesnik Emil Korytko (1813–1839) (prim. Miladinović Zalaznik, *Das literarische und kritische Schaffen*, str. 364–399; ista, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, str. 69–80).

⁸ S pojmom trdnjavski trikotnik označujemo področje, ki ga tvorijo spodnještajerska mesta Maribor, Celje in Ptuj (prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*).

⁹ Vse letnike časnika hrani Univerzitetna knjižnica Maribor (mikrofilm, brez sign.).

izgubljena. Le-ta je izšla 5. januarja 1896, to je šest let po izidu poskusne številke glavnega lista. Tega je v letu 1890 začel izdajati Nемеc Wilhelm Blanke, tiskar, ki ima vse zasluge, da je mesto Ptuj po skoraj šestdesetih letih ponovno dobilo svojo tiskarno.¹⁰ *Pettauer Zeitung* je bil sprva list z nepolitično vsebino. S 1. julijem 1894 se je spremenil v politični list s podobno politično orientacijo kot najbolj odmeven mariborski list 19. stoletja, *Marburger Zeitung*.¹¹ Oba lista, tako kot tudi v Celju izhajajoči časnik *Deutsche Wacht*, sta veljala za izraziti glasili spodnještajerskega nemštva. Ptujski časnik svojo politično orientacijo nazorno nakaže ne samo s svojimi članki, ki so bili naperjeni proti slovenstvu, predvsem pa proti vsakemu napredku le-ta, temveč v letu 1898 tudi s spremembo imena. Od 3. julija do pozne jeseni 1898 se je namreč imenoval *Pettauer Montag-Zeitung, deutschnationales Organ für Untersteiermark*.¹²

Prva pri nas ohranjena številka ilustrirane zabavne priloge *Illustriertes Unterhaltungsblatt* je 27. številka iz leta 1896, ki bralca brez posebnega uvoda popelje v škotsko gorovje, kjer sledi napetim dogodivščinam protagonista novele.¹³ Avtor dela je v tedanjih časih znani in cenjeni agrarni ekonom iz Kaliningrada [Königsberg] Albert Stutzer. Že uvodni odstavek Stutzerjeve novele *Aus den schottischen Bergen* pritegne bralce ter vzbudi njihovo zanimanje. Radoveden težko pričakuje nadaljevanje.

Ilustrirana razvedrilna priloga, ki je ob nedeljah spremljala časnik *Pettauer Zeitung*, je bralcem na štirih straneh ponujala lahkotno in zabavno branje. V devetih letih svojega obstoja – zadnja številka je izšla 25. decembra 1904¹⁴ – se ni bistveno spreminjala. Vsa leta je bil njen založnik Wilhelm Blanke s Ptuja, uredništvo je bilo v rokah Ernsta Pfeifferja iz Stuttgarta, tiskana pa je bila, najverjetneje zaradi manjših tiskovnih stroškov, v stuttgartski tiskarni Greiner & Pfeiffer, kjer so med drugim natisnili tudi Goethejev meščansko idilični ep *Herman in Doroteja*.¹⁵ Glavni namen uredništva je bil približati bralcem neznan, oddaljen svet, tuje ljudi in običaje, ki jih sami nikoli ne bi imeli priložnosti obiskati in spoznati, ter s pomočjo slikovnega gradiva prikazati življenje v tujih mestih. Tako so na strani ilustrirane priloge zašle upodobitve najrazličnejših zgradb v nemških mestih ter arhitekturni dosežki Nemcev v tujini: pred njihovimi očmi je oživela mestna zabavna dvorana v Koblenzu, predstavljali so si nemški sanatorij v Davosu, primerjali ptujsko gledališko stavbo s tisto v Fürthu ali pa občudovali meteorološki observatorij na Brocknu. Objavljali so poročila, portrete in slike vplivnih osebnosti takratnega časa, obenem pa tudi bolj vsakdanje ilustracije: živali, domača opravila, pokrajine ter najrazličnejše druge stvari. Poleg bogatega slikovnega gradiva je tedensko izhajajoča priloga prinašala tudi najrazličnejše novele, povesti, romane ter črtice. Da pa bi ustregli okusu vseh bralcev, so v rubriki *Vse mogoče [Allerlei]* drugo za drugo nicali šale, dovtype ter smešne anekdote, ki bi še dandanes pripravile ljudi do smeha. V rubriki *Splošno-koristno [Gemeinnütziges]* so ponujali najrazličnejše zdravstvene, kmetijske, gozdarske, rokodelske, kuharske in podobne nasvete, obenem pa so skrbeli za možgansko telovadbo bralcev in

Illustriertes Unterhaltungsblatt (št. 2, 12. 1. 1902), zabavna priloga *Pettauer Zeitung*.

10 Potem, ko je v letu 1794 zapustil Ptuj njegov prvi tiskar Franz Anton Schütz ter se odselil v Maribor, mesto skoraj šest desetletij ni imelo tiskarske obrti. Ptuj dobi svojo tiskarno nato šele leta 1852, ko se je iz Nemčije doselil tiskar Wilhelm Blanke in odprl samostojno tiskarno (prim. Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, str. 181).
 11 Prim. Cvim, *Trdnjavski trikotnik*, str. 180.
 12 Prim. Pock, *Von der deutschen Presse*, str. 185.

13 Prim. Albert Stutzer: *Aus den schottischen Bergen. Illustriertes Unterhaltungsblatt*, št. 27, 5. 7. 1896, str. 105.
 14 Tudi *Pettauer Zeitung* tega dne, 25. decembra 1904, izide zadnjikrat.
 15 Prav tako so tu tiskali tudi lirično simfonijo *Das Geheimnis des Dichtens* priznanega graškega avtorja in bibliotekarja Fausta Pachlerja (1819–1892), ki je bil dober prijatelj pisateljice Marie von Ebner-Eschenbach (1830–1916) in največjega avstrijskega dramatika Franza Grillparzerja (1791–1872).

jim ponujali slikovne, zlogovne, besedne ter matematične uganke.

Priloge *Illustriertes Unterhaltungsblatt* ne smemo zamenjati z istoimensko tedensko literarno prilogo, ki je izhajala v Ljubljani od 1911 do 1914 in so jo prejemale naročniki časnika *Laibacher Zeitung*.¹⁶ Poleg tega razvedrilna priloga *Illustriertes Unterhaltungsblatt* tudi ni bila edina tovrstna priloga v ptujskem časnikarskem okolju, saj je v letih 1901-1902 izhajal še *Illustriertes Familienblatt*, ki je bil priloga lista *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark*.

Illustriertes Familienblatt [Ilustrirani družinski list]

Časopis *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark*, katerega izdajatelj in glavni urednik je bil Friedrich von Kalchberg, tiskar pa Heinrich Stiasny iz Lipnice [Leibnitz], je izhajal ob nedeljah in je na šestih straneh prinašal daljši uvodni članek, lokalne in gospodarske novice, poročila iz ptujskega gledališča, humoristični tedenski pregled, podlistek z razvedrilno vsebino ter oglase in reklame. O vsebini pričata dve ohranjeni številki,¹⁷ verjetno pa so bile tudi ostale podobno zasnovane. Prav tako imamo ohranjeni samo dve številki priloge *Illustriertes Familienblatt* (št. 49 ter št. 50; obe iz leta 1901).¹⁸ Ta priloga, ki jo je zalagal in tiskal W. Kohlhammer iz Stuttgarta,¹⁹ je na štirih straneh ponujala lahkotno branje za kratek čas vsem članom družine, od najmlajših do najstarejših. Uredništvo glavnega lista *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark* se je prav dobro zavedalo, kako pomembno za naklado je, da ustreže okusu vseh bralcev. O tem se lahko prepričamo tudi v družinskem koticu ilustrirane priloge: *"Hat man an schönen Sommertagen ein Stück der Heimat durchwandert, so liegt am winterlichen Fami-*

*lientische in den illustrierten Zeitungen die ganze Welt vor den Augen ausgebreitet und die Tageszeitungen liefern das Neueste auch aus den entfernten Winkeln. Jeder findet Nahrung für sein Interesse. Den Hausherrn befriedigt das Politische, die Frau findet ihren Teil im Feuilleton, in den Lokalnachrichten u.s.w., die erwachsene Jugend erfreut sich an den Geschichten und die jüngeren Schulkinder haben ihre Jugendlektüre. Jeder spricht sich rückhaltlos aus, die Meinungen der verschiedensten Altersstufen sorgen reichlich für Abwechslung."*²⁰

Vsebinska zasnova ilustrirane družinske priloge *Illustriertes Familienblatt* je bila precej podobna prilogi časnika *Pettauer Zeitung*. Uvodoma je pri-

Illustriertes Familienblatt (št. 50, 1901).

16 Prim. Žigon, *Deutschsprachige Presse in Slowenien*, 1. del, str. 227.
17 Pri nas ohranjeni številki sta: št. 2 z dne 8. 12. 1901 ter št. 3 z dne 15. 12. 1901. Domnevam, da je prva številka lista izšla 1. 12. 1901 (NUK, Ljubljana, sign. III 78176).
18 Ohranjeni številki priloge, št. 49 in št. 50, imata v desnem spodnjem kotu glave natisnjeno letnico 1901. Glede na to, da je verjetno v letu 1901 izšlo le pet številk glavnega lista, ta numeracija in datiranje priloge ne ustrezata. Do te neuskajenosti je prišlo, ker priloga *Illustriertes Familienblatt* ni bila tiskana le za list *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark*, temveč je spremljala več različnih nemških listov v monarhiji. Prva številka priloge je izšla januarja 1899 in ko je postala še priloga listu *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark*, je bila že v svojem tretjem letniku izhajanja (prim. Österreichischer Bibliothekenverbund: *Zeitschriftenbestände*).
19 Založba Kohlhammer je bila ustanovljena 1866 v Stuttgartu in spada danes med eno najbolj priznanih založniških podjetij v Nemčiji (prim. Friedländer, *Bertelsmann im Dritten Reich*, str. 524).

²⁰ Am Familientisch. *Illustriertes Familienblatt*, št. 49, 1901, nepaginirano. Besedilo v slovenskem prevodu: *"Če smo ob lepih poletnih dneh prehodili del domače dežele, pa se pozimi na družinski mizi na straneh ilustriranih časopisov pred našimi očmi razprostira ves svet in dnevnik prinašajo najnovejši iz oddaljenih koncev. Vsak najde nekaj za svojo dušo. Gospodarja zadovolji politika, žena najde svoje zadovoljstvo v podlistku, lokalnih novicah itd., odrasla mladina se razveseli zgodb, mlajši šolski otroci pa mladinskega čtiva. Vsak pove vse brez zadržkov, mnenja predstavnikov različnih starostnih skupin pa poskrbijo za raznolikost."* [Prevod P. K.]

našala različne povesti, romane, novele ter črtice, ki so jim sledile splošno-koristne in razvedrilne vrstice.²¹ Ilustracije so popeljale bralca v tuje kraje, ponudile vpogled v kako znamenito zgradbo, kot je na primer Zvezna palača v švicarskem glavnem mestu Bernu, ali pa so prikazovale portrete svetovno znanih osebnosti, kot sta bili soprogi in desni roki predsednikov Združenih držav Severne Amerike, gospa McKinley ter gospa Roosevelt. Objavljali so tudi bralcem bolj domače ilustracije, na primer različnih letnih časov, gospodinjstkih ali poklicnih opravil (npr. podeželskega zdravnika), pa tudi ljudi, ki bi lahko bili sosedi, včasih celo raznih domačih živali.

Glede na število vseh na Ptuj izhajajočih nemških časnikov, ki jih je bilo šest,²² delež ilustriranih prilog v nemškem jeziku ni bil majhen, saj je kar 33 odstotkov vseh listov imelo ilustrirano prilogo. Zato toliko bolj preseneča dejstvo, da se Celje, kjer so tiskali kar enajst nemških časnikov,²³ lahko pohvali le z dvema ilustriranimi listoma.

Celjsko ilustrirano časopisje

Prvi časnik v Celju izide že v revolucionarnem letu 1848.²⁴ Toda mesto ob Savinji je moralo čakati

²¹ Splošno koristni del so sestavljale npr. informacije o zdravstvenem varstvu (prim. *Illustriertes Familienblatt*, št. 49, 1901, nepaginirano) ali pa statistični podatki o kaki deželi (prim. *Illustriertes Familienblatt*, št. 50, 1901, nepaginirano). Manjkali niso niti nasveti, s čim obdariti otroke za božič ali nauki o racah za bodoče lovce. V razvedrilno-zabavnem delu priloge so objavljali najrazličnejše pesmi, uganke, šale, reke in zabavne anekdote.

²² Nemško časopisje na Ptuj: *Pettauer Wochenblatt* (1878), *Pettauer Lokalanzeiger* (1889), predhodnik časnika *Pettauer Zeitung* (1890–1904) in lista, ki je bil namenjen gospodarskim informacijam, *Pettauer Anzeiger* (1905–1913), *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark* (1901–1902) ter *Südösterreichische Korrespondenz* (1908), ki ga omenja Cvirn (prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 335 in 351).

²³ Nemško časopisje v Celju: prvi celjski list je bil *Cillier Wochenblatt* (1848), predhodnik časnika *Cillier Zeitung* (1848). Ta *Cillier Zeitung* je nato leta 1876 ponovno izšel in izhajal do leta 1883, ko ga je zamenjala *Deutsche Wacht* (1883–1919). Tej sledita *Cillier Zeitung* (1919–1929) ter *Deutsche Zeitung* (1929–1937). V letih 1874–1877 izhaja še nepolitični *Cillier Anzeiger*, 1893 gospodarski list *Freie Gewerbezeitung für Steiermark*, 1936 *Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung*, v letih 1919–1940 cerkveno glasilo *Flugblatt der evangelischen Gemeinden Cilli und Laibach* ter v letih 1910–1911 *Südsteirische Volksstimmen* (prim. Žigon, *Deutschsprachige Presse in Slowenien*, 3. del, str. 158–169).

²⁴ 1. aprila 1848 je Janez Krstnik Jeretin, okrožni tiskar iz Celja, izkoristil tiskovno svobodo in začel izdajati in tiskati prvi celjski nemški časnik *Cillier Wochenblatt*, ki se je že s 1. julijem 1848 preimenoval v *Cillier Zeitung* s podnaslovom *Zeitschrift für Stadt und Land, mit besonderer Rücksicht auf deutsche und slawische Interessen*. List preneha izhajati še istega leta, 22. decembra 1848 (prim. Žigon, *Deutschsprachige Presse in Slowenien*, 3. del, str. 159–161).

na svoj prvi ilustrirani list še več kot osem desetletij.

Das Leben im Bild [Življenje v sliki]

Ko leta 1876 ponovno izide *Cillier Zeitung*²⁵ – tokrat izpod preše celjskega tiskarja Janeza Rakuscha – uredništvo kljub nenehnemu nihanju naklade²⁶ ne poseže po triku izdajanja ilustrirane priloge, ki bi privabila več bralcev. Šele leta 1929, ko se 6. januarja po uvedbi diktature kralja Aleksandra politične razmere močno zaostrijo in postane položaj Nemcev v novi državi Kraljevini Jugoslaviji sila neugoden, začne izhajati prva literarna priloga tega osrednjega celjskega lista, energičnega zagovornika nemških interesov. A prva številka priloge ni bila priložena *Cillier Zeitung*, temveč časniku *Deutsche Zeitung*.²⁷ Spre-

Das Leben im Bild. Illustrierte Beilage der Deutschen Zeitung, Organ für die deutsche Minderheit in Slowenien (št. 3, 1930).

²⁵ Vse letnike hrani Osrednja knjižnica Celje (sign. ORD, OŠ III 220).

²⁶ Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 335–354.

²⁷ Celjski nemški list *Cillier Zeitung* v času svojega obstoja večkrat menja ime. Leta 1883 se je preimenoval v *Deutsche Wacht* in pod tem imenom izhajal do 1919, ko se preimenuje nazaj v *Cillier Zeitung*. Kot *Cillier Zeitung* časnik prihaja med svoje bralce nato eno desetletje, do leta 1929, ko spet spremeni svoje ime, tokrat v *Deutsche Zeitung* (časnik hrani NUK, Ljubljana, sign. III 42613).

Das Leben im Bild (št. 39, 1929, str. 2-3).²⁸

membo naslova je uradno zahtevalo državno tožilstvo iz Celja, saj poimenovanje "Cillier" ni bilo v skladu z novim zakonom.²⁹ Tako se je uredništvo *Cillier Zeitung* odločilo za ime *Deutsche Zeitung*, ki naj bi najprimerneje izražalo to, kar je list v resnici tudi bil, torej *Organ für die deutsche Minderheit in Slowenien*, nemški obveščevalni organ, namenjen nemški manjšini na Slovenskem.³⁰

Tudi v prvi številki "novega" lista v uvodniku pokomentirajo spremembo imena: *"Die Zeitung trägt heute zum erstenmal einen Namen, wie wir bereits festgestellt haben, nicht durch unser Verdienst und gewiß gegen unseren konservativen Willen, [...] Was die 'Cillier Zeitung' nach dem Umsturz für alle Deutschen unserer Heimat war, die verlässliche deutsche Zeitung, das wird jetzt auch in ihrem Namen ausgedrückt."*³¹ Časnik *Deutsche Zeitung*, s podnaslovom *Organ für die deutsche Minderheit in Slowenien [Organ za nemško manjšino v Sloveniji]*, ki se je kasneje, 30. marca 1930, spremenil v *Organ für die deutsche*

Minderheit im Dravabanut [Organ za nemško manjšino v Dravski banovini], je izhajal do leta 1937, in to dvakrat tedensko; zadnja pri nas ohranjena številka iz tega leta je 21/22, z datumom 18. marec 1937.³² *Deutsche Zeitung* je v vseh letnikih, razen v zadnjem, spremljala ilustrirana priloga *Das Leben im Bild*.³³

Priloga, tiskana in založena v Berlinu pri Ottu Elsnerju K. G.,³⁴ je na osmih straneh ponujala naročnikom *Deutsche Zeitung* najrazličnejše informativno in zabavno branje. Sestavljale so jo črno-bele fotografije, redkeje risbe, ki so bralce popeljale v neznane dežele, jim razkrile lepote meklenburških mest, pravljico brandenburških gradov, cerkvene lepote Sicilije, jih popeljale po skrivnostni deželi Posarja ter jim prikazale kruto resničnost bojnih polj. Strani priloge so polnili tudi najrazličnejši ilustrirani članki iz sveta tehnike, znanosti, umetnosti in kulture, predstavljeni so bili različni športi, od zimskih, vodnih ter vse do zračnih, prav tako pa so bili prikazani ljudje, tako iz visokih družabnih krogov kakor tudi najpreprostejši kmet, ki obdeluje svoje polje, da bi lahko preživel družino. Obenem je priloga prinašala najrazličnejše napotke za življenje, bralkam je ponujala kozmetične ter modne nasvete, moškemu bralstvu pa finančne, rokodelske ter poslovno-gos-

²⁸ Primer dveh strani priloge. Leva stran nosi naslov *Im Zeichen des Verkehrs [V znamenju prometa]* ter prikazuje dosežke v prometu, tako vodnem, cestnem kot železniškem, ter poroča o najnovejšem izumu – garaži za avtomobile. Desna stran pa pod naslovom *Was die Woche brachte [Kaj je prinesel teden]* obvešča o pomembnih dogodkih preteklega tedna.

²⁹ Prim. *Cillier Zeitung*, št. 15, 21. 2. 1929, nepaginirano.

³⁰ Prim. *Cillier Zeitung*, št. 15, 21. 2. 1929, nepaginirano.

³¹ *Deutsche Zeitung*, št. 16, 24. 2. 1929, nepaginirano. Besedilo v slovenskem prevodu: "Časnik danes prvič nosi ime, kar, kot smo že ugotovili, ni bil naš zaslužek in je proti naši konzervativni volji, [...] Kar je časnik 'Cillier Zeitung' za vse Nemce naše domovine bil, zanesljivi nemški časnik, to bo sedaj izraženo tudi v njegovem imenu." [Prevod P. K.]

³² V tej številki ni nikjer zabeleženo, da bi naj bila to zadnja številka lista, ki je dosegel lepo starost dvanajstdesetih letnikov.

³³ Pri nas ohranjene številke: od št. 39, 16. maj 1929 do št. 6, 1936 (prim. NUK, Ljubljana, sign. III 42613).

³⁴ Danes je Otto Elsner Verlagsgesellschaft, ki je bila ustanovljena 1871 v Berlinu, priznana hessenska založniška družba.

podarske informacije in predloge. Seveda je bilo poskrbljeno tudi za mlajše bralce, ki so jih razveseljevale različne uganke, reki, šale, smešnice, anekdote ali križanke.

Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung [Nemško-jugoslovanski ilustrirani časopis]

Poleg ilustrirane priloge časnika *Deutsche Zeitung* je v Celju v času med obema vojnama izhajal še en ilustriran list. V letu 1936 je izpod preše Zvezne tiskarne, "slovensk[ega] gospodarsk[ega] organiz[ma]",³⁵ prihajal med celjske bralce trijezični časopis *Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung* oziroma *Nemačko-jugoslovenske ilustrovane novine*.³⁶ Ta tednik je v nemškem, srbohrvaškem in slovenskem jeziku³⁷ prinašal razvedrilno-informativne članke, kratke zgodbe ter razna poročila. Osrednji del lista so zavzemali literarni prispevki, pogosto z moralno-poučno poanto. Na časopisnih straneh so se prav tako znašli različni poljudno-znanstveni ter informativno-razvedrilni članki, ki so bralcem približali njihovo ožjo domovino, Celje ter Spodnjo Štajersko, kot tudi širšo domovino Jugoslavijo, ter jim predstavili razne novosti in zanimivosti iz sveta. Svoj prostor v listu pa sta našla tudi *Napredek in tehnika* [*Fortschritt und Technik*], kakor tudi *Šaljivi svet* [*Die lustige Welt*], poln zabavnih zgodbic, duhovitih primerov in šal ter smešnih anekdot. Uredništvo se je lahko pohvalilo s sodelavci, ki so v takratnem časnikarskem, družabnem in kulturnem življenju igrali vidnejšo vlogo. Med te zagotovo sodi znana pesnica, pripovednica ter avtorica mladinskih knjig Alma Maximiliana Karlin (1889–1950), ki je bila obenem angažirana sodelavka časnika *Cillier Zeitung*,³⁸ ali pa Johannes von Kunowski (1899–1956), glavni urednik lista *Volk und Wehr*, priloge dnevnika *Lichtenfelser Tagblatt zur Förderung der Wehrkräfte und des Wehrgedankens*, ter avtor romana *Reiter nach Norden. Roman um Friedrich Wilhelm von Braunschweig, den "Schwarzen Herzog"*.³⁹ V prvi številki je uredništvo pojasnilo namen časopisa: "*Die neu erscheinende 'Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung' soll in erster Linie ein Unterhaltungsblatt mit den neuesten Bildberichten sein. In weitgehendstem Masse jeden Leser zufrieden zu*

*stellen in Wort und Bild, umfasst der Inhalt neben dem Unterhaltungsteil auch Technik, Sport, Humor, eine Plauderecke für die Hausfrau, und sonstiges interessantes Wissenswertes in bunter Abwechslung. Ein wesentlicher Teil wird stets die 'Heimatliche Wochenschau' sein. Ausgehend von dem Gedanken in Wort und Bild die Naturschönheiten des Heimatlandes Jugoslawien zu verbreiten und damit beizutragen den Fremdenverkehr zu heben. Um unsere 'Illustrierte' möglichst jedermann verständlich zu machen, bringen wir abwechselnd unseren Unterhaltungsteil in deutscher, serbo-kroatischer und slowenischer Sprache, und haben die Namen unserer Mitarbeiter in der Schriftstellerwert einen guten Klang. Ferner hat die Schriftleitung sich entschlossen demnächst mit einem deutsch-serbo-kroatischen Unterricht zu beginnen. Ausgearbeitet und aufgebaut von erster Lehrkraft zum Selbststudium. Der Unterricht ist anschaulich – verständlich gehalten und erscheint wöchentlich in unserer 'Illustrierten'. So hoffen wir das Möglichste getan zu haben für Unterhaltung und Wissen unserer Leser.*⁴⁰

In diesem Sinne viel Freude und Vergnügen."⁴¹

Uredništvo,⁴² ki je prilogo imenovalo "ilustrirana revija", si je zadalo težko nalogo. Ali je temu domovinskemu časopisu resnično uspelo združiti nemško manjšino z narodi jugoslovanske države

⁴⁰ Razvedrilo in poučevanje bralcev je bil glavni namen uredništev v času razsvetljenstva. Tudi program lista *Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung* je bil v celoti koncipiran v tem razsvetlenskem duhu.

⁴¹ *Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung*, št. 1, 24. 5. 1936, str. 2. Besedilo v slovenskem prevodu: "Novi 'Nemško-jugoslovanski ilustrirani časopis' bo v prvi vrsti zabavni list z najnovejšimi slikovnimi poročili. Da bi tako z besedo kot s sliko zadovoljil potrebe večine bralcev, najdemo na njegovih straneh poleg razvedrilnega dela tudi tehniko, šport, humor, kotichek za gospodinjski klepet in mnogo drugih zanimiv in raznovrstnih stvari, ki jih je vredno vedeti. Bistveni del lista bo vedno zavzemal 'Heimatliche Wochenschau' [Tedenski pregled po domovini]. Izhajali bomo iz misli, da v besedi in sliki predstavimo naravne lepote naše domovine Jugoslavije in s tem pripomoremo k dvigu turizma v deželi. Da bi bila naša 'ilustrirana revija' vsakomur razumljiva, bomo prinašali prispevke v zabavnem delu izmenično v nemškem, srbohrvaškem in slovenskem jeziku; imena naših sodelavcev pa so v pisateljskih vrstah cenjena. Uredništvo se je tudi odločilo, da bo v kratkem pričelo objavljati nemško-srbsko rubriko, ki bo pripomogla k učenju jezika. Zanj bo skrbel in jo pripravljajl izkušen učitelj ter bo namenjena samostojnemu učenju. Pouk bo nazoren – razumljiv in bo tedensko izhajal v naši 'ilustrirani reviji'. Tako upamo, da smo naredili vse, kar je v naši moči, da se bodo naši bralci učili in zabavali. V tem smislu obilo zadovoljstva in zabave." [Prevod P. K.]

⁴² Kot izdajatelj in odgovorna oseba za vsebino je naveden A. Grilz, o katerem nismo našla nobenih podatkov. Bi pa bilo v prihodnje zanimivo ugotoviti, kdo je bil in ali je bil slovenskega ali nemškega porekla; na podlagi teh podatkov bi se potem lažje domnevalo o ciljih tega domovinskega časopisa.

³⁵ Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, str. 263.

³⁶ V slovenskih knjižnicah je ohranjena le ena številka lista (št. 1, 24. 5. 1936; prim. NUK, Ljubljana, sign. IV 79032).

³⁷ V edini ohranjeni številki lista, št. 1 (24. 5. 1936), najdemo le en prispevek v slovenskem jeziku, medtem ko so vsi ostali napisani v nemškem jeziku. Oglasi se pojavljajo v obeh jezikih.

³⁸ Prim. ÖBL, knj. 3, str. 241–242; prim. tudi N. Šlibar, Von einer, die auszog, das Fürchten zu lernen, str. 10–13; V. Šlibar, Članki Alme M. Karlin, str. 191–198.

³⁹ Prim. Projekt Historischer Roman.

pod svojim okriljem, ni mogoče ugotoviti, saj je pri nas ohranjena le prva številka lista z dne 24. 5. 1936.⁴³ Glede na znane zgodovinske okoliščine, pa je to malo verjetno.

Mariborsko ilustrirano časopisje

Sonntagsblatt [Nedeljski list] in Illustriertes Sonntagsblatt [Ilustrirani nedeljski list]

"[*Marburger Zeitung (1862–1945)*] überdauerte ihre Mitbewerber und blieb bis zum Schlusse das eigentliche Marburger Blatt, das jedermann kannte, jeder benörgete und doch als ein Stück Heimat nicht missen mochte. Mag ihre politische Stellung manchem Unterländer verfehlt erschienen sein, ihr herzhaftes Eintreten für deutsche Ziele und – Träume riß doch mit."⁴⁴

Tako je leta 1925 zapisal avstrijski štajerski literarni zgodovinar Friedrich Pock (1891–1945) v svojem prispevku o spodnještajerski publicistiki. Zagotovo je najstarejši in najbolj odmeven mariborski list 19. ter začetka 20. stoletja *Marburger Zeitung*.⁴⁵ Prva številka je izšla 30. marca 1862 pod naslovom *Correspondent für Untersteiermark*. Sprva je časopis poročal tudi o slovenskih zadevah in je poskušal biti nepristranski, a je kaj kmalu postal žarišče nemške nestrpnosti do Slovencev ter mogočni prerok velikonemških idej. V svojih več kot osmih desetletjih obstoja je *Marburger Zeitung* imel štiri priloge. Kot prva ga je v letu 1870 spremljala slovenska priloga *Slobodni Slovenec*, ki velja za prvi poskus slovensko pisanega lista v Mariboru, ki se je zavzemal za nemške interese. Ostale tri so bile literarne priloge, dve celo ilustrirani. Prva literarna priloga časnika je bila *Sonntags-Beilage der "Marburger Zeitung"* in je izhajala v letih od 1886 do 1898, dokler je ni 20. novembra 1898, v 93. številki lista, zamenjala v Berlinu tiskana ilustrirana priloga *Sonntagsblatt. Illustrierte Unterhaltungsbeilage zur "Marburger Zeitung"*. Ta je nato izhajala manj kot dve leti, saj jo je v osmi številki (28. januar 1900) nadomestil *Illustriertes Sonntagsblatt. Gratisbeilage zur "Marburger Zeitung"*. Obe ilustrirani prilogi "Marburgerce" sta na štirih straneh nudili nemško

govoreči bralski publiki Maribora in okolice poceni razvedrilo ter lahkotno branje za kratek čas. Strani priloge so polnili romani, novele in zgodbe, ki so popeljale bralce iz vsakdanjika v neznane, oddaljene kraje, tuje kulture in pretekla obdobja. Precej priljubljena so bila pripovedna dela s kriminalnimi zapleti, zgodovinski romani, katerih junaki so se izkazovali v tridesetletni ali pa v ameriški državljanski vojni, ter limonadni ljubezenski elaborati, kjer se plemeniti mladenič iz privilegiranega družbenega sloja zaljubi v revno proletarsko dekle ter jo z ljubeznijo in s poroko reši njene žalosti in bede.

Vendar pa strani ilustriranih nedeljskih listov ni polnilo le to razvedrilno čtivo, temveč tudi slike oz. ilustracije, ki kažejo na domovinsko zavest priloge. Medtem ko se pri *Illustriertes Sonntagsblatt* ta zavest kaže v ljubezni in spoštovanju do cesarja Franca Jožefa kot osrednje domovinske konstituante ter v ljubezni do celotne habsburške dinastije, *Sonntagsblatt*, ki je bil najverjetneje zaradi finančnih vzrokov tiskan v Berlinu, izžareva zvestobo do nemškega cesarskega para, Viljema II. in Viktorije, ter ponos nad vplivnimi političnimi osebnostmi nemške bližje in daljne preteklosti. Med najbolj opevane sodi zagotovo železni kancler, knez Otto von Bismarck.⁴⁶ Seveda sta prilogi objavljali tudi poročila, portrete in slike drugih kronanih glav ter vplivnih osebnosti takratnega časa, pri čemer velja poudariti, da se nista omejevali le na lastno državo, temveč sta radi pogledali tudi v druge dežele in tuje kraljevske palače. Strani priloge so prav tako polnile podobe znanstveno-tehničnih pripomočkov in iznajdb, ki so bralcem predstavile ali novi meteorološki instrument, opazovalnega zrnja, ali pa ponudile pogled skozi orjaški teleskop, ki je bil velika atrakcija pariške svetovne razstave. Kot večino drugih spodnještajerskih ilustriranih priloge sta tudi ti dve bralce popeljali skozi različne dežele in kraje ter jim prikazali nekatere njihove znamenitosti. Tako so pred bralčevimi očmi zaživele glavne ulice afriškega mesta Johannesburga, lahko se je odpravil na imaginarno potovanje v kijevski Jamski samostan iz 12. stoletja, prečkal stare kamnite mostove v Regensburgu ter obiskal nemški konzulat v Apii na otokih Samoje. Tudi slike iz vsakdanjega življenja, kot je družina mopsov, majski hrošč ali pa dekle na polju, so bile pogoste. Na četrti, zadnji strani priloge so objavljali lahkotno branje: različne zabavne anekdote, razvedrilne zgodbe, šale, duhovite verze, praktične nasvete za življenje, manjkale pa niso niti uganke in križanke.

⁴³ Prim. NUK, Ljubljana (sign. IV 79032).

⁴⁴ Pock, Von der deutschen Presse, str. 187–188. Besedilo v slovenskem prevodu: "[*Časnik Marburger Zeitung (1862–1945)*] je preživel vse svoje konkurente in je do svojega konca ostal pravi mariborski list, ki ga je vsak poznal, nad katerim je vsak nergal, ampak ga vseeno kot del domovine ni želel pogrešati. Morda je bil njegov političen položaj za marsikaterega Spodnještajerca zgrešen, toda njegov srčen pristop za osvojitvev nemških ciljev in – sanj vseeno navdušuje." [Prevod P. K.]

⁴⁵ V Sloveniji edini popolni komplet *Marburger Zeitung* za leta 1862–1945 hrani Univerzitetna knjižnica Maribor (sign. IV 106, Mf 1).

⁴⁶ Prim. *Sonntagsblatt*, št. 1, 1898, nepaginirano; prim. tudi *Sonntagsblatt*, št. 19, 1899, nepaginirano.

Sonntagsblatt

Illustrirte Unterhaltungsbeilage
zur Marburger Zeitung

Nr. 3. 1898.

Aus Mitleid.

Novelle von Alexander Baron von Roberts.

(Fortsetzung)

„Liebe Ihre Tochter . . .“ höhnte Köster. „Ungeheure Gnade — der reiche Herr Joël, der sich herabläßt, meine Tochter mit seiner Liebe zu beglücken!“

Dann in einem Ton jammernder Verzweiflung umschlagen: „Mein Kind, mein armes Kind! — Sie war unsere ganze Freude! — Liebe Ihre Tochter . . . was heißt denn das? Bekennen Sie doch Farbe, Herr!“ Drohend klang es und unwillkürlich wich Magnus zur Seite.

„Ich versichere Sie — ich schwöre Ihnen bei Allem, was mir heilig ist . . .“ fiel Magnus ein.

„Kennen wir — kennen wir! Bin lange genug in Berlin, um zu wissen, was solche Liebe bedeutet . . . zum Teufel, Herr, ich fordere die Ehre meiner Tochter von Ihnen! Sie haben ihren Ruf vernichtet! Sie werden mir Rechenschaft geben, Herr . . .“

„Ein so verzweifelt — unglücklicher Zufall,“ stotterte Joël, „ich bin bereit, alles gut zu machen . . .“

Er war sich zwar nicht klar, wie das zu geschehen hätte; gleich schämte er sich auch der Redensart.

„Mit Geld? Zum Teufel mit Ihrem Geld! Eine Ehre läßt sich nicht mit Geld reparieren! — Mein Kind, mein armes Kind —“ jammerte der Vater von neuem los.

„Herr Köster, hören Sie doch . . .“ bat Joël, von innigem Mitleid ergriffen.

„Lassen Sie mich! Es ist jetzt nicht der

Moment — wir rechnen schon mit einander ab! — Lassen Sie mich . . .“

Und er wehrte Joël ab zu folgen, während er eilig um die nächste Ecke bog.

Wie verfürzt strich er selbst aufs Ungevierte durch die Straßen. Der Mann hat recht! Der Ruf des Mädchens ist vernichtet — kein Geld der Welt vermag ihn herzustellen, denn der Leumund glaubt nicht an die Schändlichkeit dieses Zufalls.

„Welche Sühne könnte ich leisten? Geld wäre trivial — und widerständig, ihm, dem Vater, solches anzubieten!“

Der Gedanke an einen Ausweg fiel ihm an. Sein Gesicht für immer an das ihre zu fesseln — sie zu heirathen?

Das bedeutete für seinen Vater das Ende der Welt! — Und er besag sich, daß er dennoch den Muth haben würde, den Schritt zu thun, der ganzen Welt zum Trost — wenn sie nur am Leben bliebe — nur das!

Aber sie wird und kann nicht am Leben bleiben! Der Sanitätsrath hat ihm erst heute Mittag jede Hoffnung geraubt.

Ein Eheversprechen? Das stänge hier im Angesicht des sicheren Todes wie ein entweichender Hohn.

In der Villa Joël zu Charlottenburg wurde der Geburtstag des Chefs gefeiert; zugleich das Gründungsfest des Berliner Sanitätsrathes. Magnus durfte und konnte nicht fern bleiben, ein triftiger Verwandter fand sich nicht. Doch würde er Gelegenheit ergreifen, sich zeitig genug zu entfernen — denn die Geliebte lag im Sterben.

Herr Silberbrand Joël, der seit fünfzehn Jahren ver-

Ein unheimlicher Gast. Nach dem Gemälde von W. Gräbhein. (S. 8.)

*Sonntagsblatt. Illustrirte Unterhaltungsbeilage
zur "Marburger Zeitung" (St. 3, 16. 1. 1898).*

Če si ogledamo tabelo naklade časopisja na Štajerskem v letih 1886–1894 in 1901–1911,⁴⁷ ugotovimo, da so literarne priloge pripomogle k večjemu številu bralstva "Marburgerce". Leta 1886 je v drugem kvartalu imela nedeljska izdaja časnika 575 izvodov naklade, medtem ko je v tretjem kvartalu, po začetku izhajanja *Sonntags-Beilage der "Marburger Zeitung"*, narasla že na 730 izvodov. To število se je nato nekaj let vrtelo okoli 800. Leta 1898, ko izide ilustrirana priloga *Sonntagsblatt*, predvsem pa leta 1900, ko pride med mariborsko občinstvo *Illustrirtes Sonntagsblatt*, ki je bil zaradi svoje avstro-ogrske zavesti bralstvu bližji, se

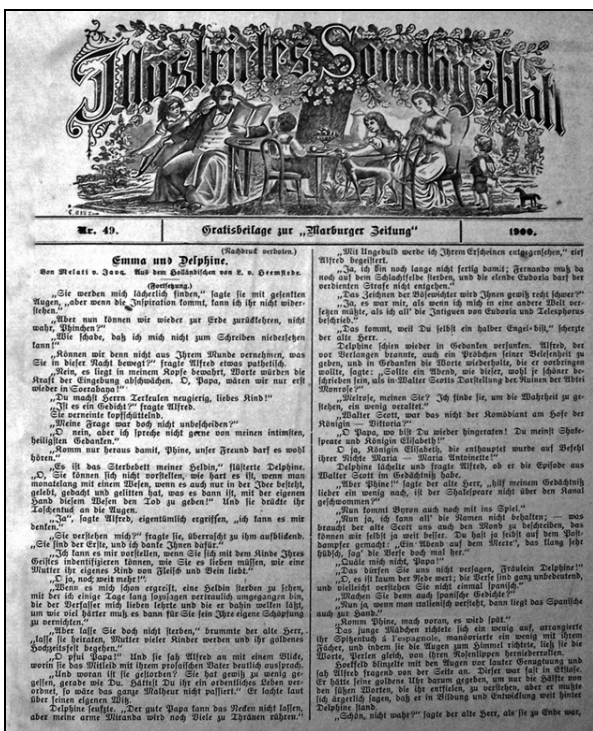
je naklada naglo dvignila. Leta 1902, v drugem kvartalu, je časnik *Marburger Zeitung*, ki so ga tiskali v Leopold Kralikovi tiskarni, dosegel že kar neverjetno naklado 1500 izvodov.

Südsteirische Post [Južnoštajerska pošta]⁴⁸

Z ilustracijami in slikami v časopisju se lahko pohvali tudi druga, slovenska stran. *Südsteirische Post* (1881–1900) z naslednicama *Südsteirische Presse* (1901–1905) in *Südoesterreichische Stimmen* (1906–1907) so časniki, ki so v nemškem jeziku

⁴⁷ Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 335–354.

⁴⁸ Časnik hranijo v Univerzitetni knjižnici Maribor (sign. R IV 26, MF 150 a, b; od 1881–1895, 1897–1900).

ublažiti nastala nasprotja med njimi.⁵⁰ To nalogo, ki si jo je zadala *Südsteirische Post*, sta poskušali izpolniti tudi naslednici. A malokdo iz nasprotnega tabora je v tem delu opazil pravičen boj za lasten obstoj. Tako tudi Friedrich Pock, ki je med drugim napisal življenjsko sliko o Petru Roseggerju, še osemnajst let po izidu zadnje številke tega poslednjega lista mariborskih slovenskih patriotov *Südösterreichische Stimmen* o njih ni mogel najti lepe besede: "Diese der mächtigsten slowenischen Partei dienenden Blätter [- *Südsteirische Post, Südsteirische Presse und Südösterreichische Stimmen* -], die die slawischen nationalen Forderungen rücksichtslos vertreten, suchen den Selbsterhaltungsbestrebungen des untersteirischen Deutchtums, die sie als 'Hochverrat' brandmarkten, durch aufdringliche Betonung des österreichischen Staatsgedankens zu begegnen."⁵¹

Prva številka *Südsteirische Post* je izšla 6. aprila 1881. Takoj na prvi strani, v uvodnem članku, se je pred očmi bralcev bohotil razkošen prostor, delovna soba carja Aleksandra II. iz zimskega dvorca v St. Peterburgu, kjer je bil le-ta 13. marca istega leta umorjen: "Unsere Leser dürfte es interessieren, das Arbeitszimmer des jüngst durch ruchlose Hand ermordeten russischen Kaisers abgebildet zu sehen, und beginnen wir damit, die Reihe der von uns avisirten Illustrationen."⁵² Tej ilustraciji sledi še 38 slik v različnih številkah lista, ki so izredno popestrile strani *Südsteirische Post*, še zlasti ker bralci tega do tedaj niso bili vajeni. Slike so nadomeščale uvodne članke in, včasih namesto njih, prinašale razna poročila in novosti iz monarhije in sveta. Zadnja ilustracija, kjer je upodobljen Cölestin Joseph Ganglbauer, dunajski nadškof, je objavljena 15. novembra 1881 v 65. številki lista.⁵³ Od tedaj dalje na strani *Südsteirische Post* ilustracije niso več zašle. Razloge za to lahko pripisujemo dvema faktorjema. Prvi je bil pridobljen ugled časnika v ožjem mariborskem in

Illustrirtes Sonntagsblatt. Gratisbeilage zur "Marburger Zeitung" (št. 49, 1900).

zastopali slovenske politične težnje konzervativnega tabora.⁴⁹ Ti listi niso pomembni le kot dragocen dokument naše preteklosti, temveč tudi zaradi vloge, ki so jo prevzeli: bili so zavzeti borci, ki so se morali pod pritiskom nemškega kapitala in nemške premoči v mestu boriti za svoj obstoj in slovenski jaz. Program, ki je bil objavljen v prvi številki prvega mariborskega slovenskega patriotskega lista v nemškem jeziku *Südsteirische Post*, je obljubljal, da časnik ne bo zastopal le interesov Maribora, ki bodo vsekakor v ospredju, temveč se bo ukvarjal tudi s položajem in potrebami drugih spodnještajerskih mest in podeželja, prinašal bo novice, ki bodo objektivno in nepopačeno poročale o dnevnikih dogodkih, političnih in gospodarskih vprašanjih ter obravnavale razne ekonomske probleme, "pri vsem tem pa ne bo sovražno nastrojen proti nobeni stranki ali narodnosti in bo poskušal

⁴⁹ S temi mariborskimi listi lahko primerjamo ljubljanski časnik *Triglav*, ki je izhajal od januarja 1865 do septembra 1870 in si je prav tako zadal nalogo, zastopati slovenske domovinske interese v nemškem jeziku (prim. Žigon, *Nemški časnik za slovenske interese - Triglav*), ali pa *Carniolto*, ki je v letih od 1838 do 1844 razveseljevala ljubljansko bralsko publiko (prim. Miladinović Zalaznik, *Das literarische und kritische Schaffen*; ista: Theaterkritik; ista: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*). Eden izmed poglavitnih ciljev vseh teh časnikov je bil, informirati Nemce o slovenskih težnjah s slovenskega stališča.

⁵⁰ Kramberger, Nemško časopisje v Mariboru v 19. stoletju, str. 44.; prim. tudi Was wir wünschen. *Südsteirische Post*, št. 1, 6. 4. 1881, nepaginirano.

⁵¹ Pock, Von der deutschen Presse, str. 186. Besedilo v slovenskem prevodu: "Listi *Südsteirische Post, Südsteirische Presse in Südösterreichische Stimmen*, ki služijo najmočnejši slovenski stranki in ki so brezobzirno zagovarjali slovanske nacionalne zahteve, so iskali samoohranitvena prizadevanja med spodnještajerskim nemštvom, ki so ga ožigosala z 'veležidajo', z vsiljivim poudarjanjem avstrijske državne misli." [Prevod P. K.]

⁵² *Südsteirische Post*, št. 1, 6. 4. 1881, nepaginirano. Besedilo v slovenskem prevodu: "Naše bralce bo verjetno zanimala slika, na kateri je upodobljena delovna soba pred kratkim umorjenega ruskega cesarja, in z njo začnemo vrsto ilustracij, ki jih bomo v časniku natisnili." [Prevod P. K.]

⁵³ Prim. *Südsteirische Post*, št. 65, 15. 11. 1881, nepaginirano.

Südsteirische Post.

Erscheint jeden Mittwoch und Sonntag Morgens.
Redaktion und Administration: Warburg, Gasparys Nr. 3, Ecke der Zangasse.

Nr. 1. Warburg, Mittwoch den 6. April 1881. I. Jahrgang.

Das Arbeits- und Sterbekammer Kaiser Alexanders II. im Winterpalais zu St. Petersburg.

Unsere Leser dürfte es interessieren, das Arbeitszimmer des jüngst durch russische Kaiser eroberten russischen Kaisers abgebildet zu sehen, und begnügen wir damit, die Stelle der von uns angeführten Illustrationen.

Das Arbeits- und zugleich auch Sterbekammer Alexanders II. befindet sich im St. Petersburg Winterpalais, und während die meisten übrigen Wohnräume dieses Kaiserpalais durch ihre wohlhabendste Hofhaltung einzig in ihrer Art sind, zeichnet sich dieses kaiserliche Arbeitszimmer durch wohlüberhandene möblierung aus. Dieser Lieblingsort des unglücklichen Kaisers ist nur mit dem nöthigsten Anebenmennt versehen und ganz dazu geeignet, fröhliche anstrengende Arbeiten durch nicht zu lassen.

Die sonstigen Details des kaiserlichen Interieurs sind bereits bekannt vorausgehend, wollen wir nur noch Einzelheiten über die Einrichtungen mittheilen, unter welchen der ermordete Monarch seine Seele ausbathen mochte.

Dieses waren nach ärztlichem Befehle mancherlei anstrengend. Die Kammer selbst zwischen den Seiten des Kaisers nicht gelassen zu sein, und zwar mehr nach links, da der linke Fuß vollständig geschwollen und die Glieder geritten waren. Das rechte Schenkel war geschwollen, die Kniekehle ganz verunreinigt, weshalb die rechte Hand gelitten, der Oberarm war geschwollen und in's Gesicht gedrungen, und hat das rechte Auge bedeutende Verletzungen erlitten, es war eine eitrige Blutvergiftung durch Urinvergiftung gar nicht nach Sechenshaft bestraft werden können.

Der Hochverrathprozess gegen die überlebenden Verbrecher beginnt im Laufe dieser Woche.

Was wir wünschen.

Die politische Bewegung in unserem Vaterlande hat Dimensionen angenommen, welche weder mit seiner Wohlthat verträglich sind, noch dem Willen des weitans größten Theiles seiner Bürger entsprechen.

Unverkümpft mit der Wohlthat, weil der politische Parteilampf alle Kräfte absorbirt, die besten Männer, die größten Patrioten in ihren dem Volkswohle zugewendeten Fähigkeiten lähmet, und schließlich behauptet, einzigen christlichen Staatsführern oder Berufspolitikern Gefolgshaft zu leisten.

Gegen den Willen der Majorität unserer Bevölkerung aber ist jener schon widerlich geworden Zustand sinnlosen Parteihaders und gegenseitiger Verhöhnung, denn das Volk ist friedlichen Kathinanzersetzungen zugewandt und kauft nur jenen Zwispalt der Meinungen, der sich auf seine wirtschaftlichen Interessen bezieht.

Ob Recht oder Hohehant, oder ob der gegenwärtige Rabinets-Obst die Regierungsgewalt besitzt, bewegt viel weniger die Geister, als wie Richter oder Jener an die heute beendeten Fragen der wirtschaftlichen Politik herantretet, ob dem Lande Wohlgehe, Reichthümlichkeit, Zarke geschaffen werden, die seine Entwicklung fördern, ob der Gemeinstand vor dem ihm drohenden Ruine geschützt wird, ob die Lage unserer Produktionsverhältnisse

Rechnung tragen und mit kurzen Worten, ob und wie die im Auge befindliche Regierung für die Erwerbsthätigkeit und Erwerbsfähigkeit der Bürger sorgt. Wenn wir einen Blick auf die Verhältnisse der österreichischen Blätter werfen, so finden wir zu unserem Bedauern, daß sie statt die politischen Verhältnisse zu beschuldigen, dieselben in maßloser Weise anfaßt und geradezu die Entweitung in die Verödung hineinträgt.

Ihr ist die Abarzung der nationalen Frage, die gleichsam die Grundlage der Absichten jeder Regierung, die Schüttelung der Gemüther hauptsächlich zur Last zu legen.

Namentlich weiters die Journale in den großen Städten, Urtheile hinauszutragen in das Land und Bulettrats dort zu sein, wo bisher ein ungestörtes, friedliches Zusammenleben die Bürger vor jener erlitterten Gegnerschaft bewahrt, welche der Unterschied der Nationalität oder der politischen Auffassung zwar erzeugen kann, aber nicht erzeugen muß.

Ein Organ zu schaffen, welches die Abschmähung der Gegenseite, eine beruhigtere Auffassung, eine objektivere Betrachtung der Tagesereignisse zum Zwecke hat, hielten mehrere patriotisch gesinnte Männer namentlich für Warburg geboten, der schönen hoffnungsvollen Draufgabe, deren lebendiges Interesse gerade in dem Zusammenwachen und in dem wirtschaftlichen Einverständnis ihrer Bewohner gelegen ist.

Das heute ins Leben tretende Organ wird weder dieser noch jener Partei bedingungslos Heterosfolge leisten, wird in der nationalen Frage auf die gegenseitige Verhöhnung zurückzuführen bemüht sein, und nur dort mit rücksichtsloser Entschiedenheit eingreifen, wo extreme Auffassungen sich Geltung verschaffen und den Bürgern bedrohen.

Es wird die Tagesereignisse objektiv und unparteiisch wiedergeben, die Meinungen werden nicht anders erheben, und dem Leser die Entscheidung und das Urtheil anheimstellen, ohne ihn für diese oder jene Ansicht vorzubereiten. Es wird in seinem Tode gerecht, in seinem Tadel nicht verzeigend sein.

Vor Allem wird aber die „Südsteirische Post“ den vitalen Interessen von Warburg dienen und sich mit der Lage und den wirtschaftlichen Verhältnissen der untersteirischen Städte und des Landes beschäftigen.

Hioblich gegen keine Partei und keine Nationalität, wird dieses Blatt nicht ermüden, seine Spitze gegen jene zu führen, die christlichen Zwenden durch jenen Zustand des Unfriedens und Bürgerzwistes fortzubehalten wollen, der sich leider hier nur zu häufig macht.

Alle guten Verrückten werden unter patriotischen Umständen unterstützen, wir stehen darauf.

Prva številka nemškega časnika, ki se je zavzemal za interese Slovencev (Südsteirische Post, št. 1, 6. 4. 1881).

širšem spodnještajerskem časnikarskem področju ter z njim povezano večje število bralcev. Drugi razlog je bil tesno povezan s prvim, zlasti pa še s financami. Ilustracije, ki so višale stroške vsake številke lista, so se morale umakniti veliko donosnejšim oglasom. Objavo le-teh so naročniki seveda morali plačati, list pa je s tem dobil finančno podlago za nadaljnje izhajanje.⁵⁴

Spaßvogel [Pavliha]⁵⁵

V časniku *Südsteirische Post* so ilustracije

objavljali le v prvem letu izhajanja. Po letu 1881 na njegovih straneh slikovnih popestritev ni več zaslediti. Zato je toliko bolj zanimivo, da se je uredništvo leta 1899 odločilo skupaj s časnikom prodajati tudi humoristično prilogo *Spaßvogel*.⁵⁶ Edina ohranjena številka je vezana med strani časnika in nosi datum 25. november 1900. *Spaßvogel* je bil krščanski humoristični list, ki je kot ilustrirana priloga spremljal več listov, med drugim tudi mariborsko *Južnoštajersko pošto*. S prve strani ohranjene 43. številke lahko razberemo, da je priloga tedaj izhajala šele drugo leto.⁵⁷ Hermann Sagl pa v svoji bibliografiji avstrijskih časnikov

⁵⁴ Izid številke časnika ali časopisa so financirali z oglasi (in ne s številom prodanih izvodov). Število oglasov je vedno pričalo o branosti neke publikacije. Več ko je oglasov, bolj je brana.

⁵⁵ V originalu je uporabljen sledeči zapis: *Spaßvogel*.

⁵⁶ Izdajatelj lista je bila graška založniška družba 'Austria', tiskan pa je bil v c. kr. univerzitetni tiskarni 'Styria' (prim. *Spaßvogel*, št. 43, 25. 11. 1900, str. 8).

⁵⁷ Prim. *Spaßvogel*, št. 43, 25. 11. 1900, str. 1.

navaja, da naj bi izhajala v letih 1895 do 1901, česar pa na podlagi ohranjene številke ni mogoče potrditi.⁵⁸ Uvodoma se je *Spaßvogel* predstavil kot priloga trinajstih listov,⁵⁹ abonirati pa ga je bilo mogoče tudi kot samostojni list.⁶⁰ *Spaßvogel* je torej lep primer, kako so si različni listi finančno delili breme izhajanja priloge, ki naj bi dvignila prodajo glavnega lista. Pri tem je zanimivo tudi to, da je uredništvo *Spaßvogla* le-tega distribuiral tudi samostojno. Vsebinsko je bil koncipiran tako, da je ustregel različnim potrebam. Tako so njegove strani polnile šale, anekdote, rime, uganke, pesmi, balade, zgodbe z zabavno vsebino, ilustrirani del pa duhovite karikature. Od osmih strani, ki jih je list imel, je bila sedma rezervirana za oglase, na osmi pa je anonimni avtor pod naslovom *In jedem Haushalte [V vsakem gospodinjstvu]* razpravljal o koristnih, uporabnih ter nepogrešljivih rečeh v gospodinjstvih tako velike gospode kakor tudi preprostega kmeta.

Sonntagsblumen [Nedeljske rože]

Ko *Südsteirische Post* dne 29. decembra 1900 izide zadnjikrat, zamrejo tudi ilustracije in ilustrirane priloge v nemškem časopisu mariborskih slovenskih patriotov. Šele po petih letih je s časnikom *Südösterreichische Stimmen*, dne 2. januarja 1906, začela izhajati ilustrirana priloga *Sonntagsblumen*. Časnik *Südösterreichische Stimmen*, ki je izhajal od 2. januarja 1906 do 28. septembra 1907 trikrat tedensko, je prav tako kot njegov predhodnik obljubljal, da bo v vseh ozirih nepristranski list, ki bo poročal o političnih dogajanjih znotraj monarhije kot tudi izven njenih meja, zanesljivo bo informiral o napredku, umetnosti, znanosti, narodnem gospodarstvu ter dnevnih novicah, prinašal bo napete romane, novele in zgodbe, praktične nasvete za trgovino in obrt, poljedelstvo ter gospodinjstvo.⁶¹

Časnik sta dopolnjevali tedenski prilogi: gospodarska priloga *Praktische Mitteilungen für Gewerbe und Handel, Land- und Hauswirtschaft*, ki je prinašala praktične nasvete za trgovino, obrt, kmetijstvo in gospodinjstvo, ter ilustrirana razvedrilna priloga *Sonntagsblumen*, ki je bralce med

drugim razveseljevala z napetimi romani, novelami in lepimi zgodbami. Medtem ko so številke glavnega lista ohranjene skoraj v celoti,⁶² pa se je ohranila le ena številka ilustrirane priloge *Sonntagsblumen*, in sicer številka 25, z dne 23. junija 1907. V njej se na osmih straneh poleg uvodnega romana nemškega avtorja Heinricha Köhlerja z naslovom *Trugbilder* in drugih kratkih zabavno-razvedrilnih zgodbic pojavljajo ilustracije, ki kažejo na nemški značaj priloge. Ta je bralce popeljala na razstavo sadnih dreves v Werder (Brandenburg), jim razkazala lepote bernskega višavja, predstavila novega regenta vojvodine Braunschweig, vojvodo Johanna Albrechta, ter portretirala novega kitajskega poslanca v Berlinu z družino. Kot odgovorno uredništvo, tiskarna in založba je navedena delniška družba Badenia iz Karlsruheja, ki deluje še danes. Tako je razumljivo, da so prikazovali teme, ki so se dotikale nemških dežel. Domnevamo lahko, da so tudi ostale številke ilustrirane priloge bile podobno zasnovane.

⁵⁸ Prim. Sagl, *Verzeichnis österreichischer Zeitungen*, str. 302.

⁵⁹ *Spaßvogel* je bil priloga sledečim listom: *Arbeiter- und Gewerbe-Freund*, *Grazer Nachrichten*, *Illustr. Linzer Sonntagsblatt*, *Südsteirische Post*, *Neue Worte am Inn*, *Linzer Volksblatt*, *Rieder Wochenblatt*, *Oberösterreich. Volkszeitung*, *Schönberger Zeitung*, *Mährischer Volksbote*, *Iglauer Volksblatt*, *Salzburger Chronik*, [nečitljivo] *Volksblatt* (Prim. *Spaßvogel*, št. 43, 25. 11. 1900, str. 1).

⁶⁰ Prim. *Spaßvogel*, št. 43, 25. 11. 1900, str. 1: "Bezugsbedingungen: Jährlich 4K, halbjährlich 2K, vierteljährlich 1K sammt Postzusendung."

⁶¹ Prim. *Südösterreichische Stimmen*, št. 1, 2. 1. 1906, nepaginirano.

Edina ohranjena številka priloge pri nas; *Sonntagsblumen*, št. 25, 23. 6. 1907.

⁶² V Sloveniji edini popolni komplet *Südösterreichische Stimmen* hrani Univerzitetna knjižnica Maribor (sign. R IV 125, Mf 152).

**Himmelsgarten [Nebeški vrt]
in Illustrierte Sonntagsbeilage
[Ilustrirana nedeljska priloga]**

Friedrich Pock v svojem članku *Von der deutschen Presse in Untersteier* navaja še en ilustrirani katoliški otroški list, *Himmelsgarten, Illustrierte Blätter für die Kinderwelt*, ki ga je v letu 1888 ustanovila Josefina Jurik in je izhajal v nemškem, italijanskem, angleškem, francoskem, madžarskem, češkem, hrvaškem, slovaškem, ukrajinskem, romunskem, litovskem, vendskem in poljskem jeziku.⁶³ Druge o tem listu ni najti nobenih sledi. Prav tako pozabljen, ohranjen le na policah knjižnice Karl-Franzens-Universität Gradec⁶⁴ in avstrijske narodne knjižnice na Dunaju,⁶⁵ je tudi tednik *Untersteirische Volkszeitung*. List, ki je začel izhajati oktobra 1909, je spremljala ilustrirana priloga *Illustrierte Sonntagsbeilage*, ki naj bi bila po podatkih Hermanna Sagla tiskana v Mariboru.⁶⁶

Sklep

Namen uredništev ilustriranih listov ter listov, ki so jih spremljale ilustrirane priloge, je bil privabiti več bralcev in povečati naklado. Zato so publiki prikazovali malo znane kraje in dežele, jo popeljali v dvore, palače in parlamentarne dvorane, kjer je spoznala kronane glave in druge pomembne osebnosti, ter ji razkazali različne arhitekturne dosežke, posebnosti drugih kultur in tudi ožjo domovino. A zgodbe ilustriranih listov se v nečem razlikujejo od zgodb ilustriranih prilog. Ilustracije so časopisom in časnikom služile le za popestritev, medtem ko so za priloge predstavljale njihov glavni sestavni del.

Časnik *Südsteirische Post* so ilustracije spremljale samo v prvem letniku in še to ne ves čas. Izdajanje nemškega časnika, ki se je boril za interese Slovencev, je bil že tako ali tako trn v peti mnogim, tako tistim iz nemškega tabora kot nekaterim iz slovenskega, ki so bili prepričani, da Slovenci ne potrebujemo informativnega organa v nemškem jeziku. Ilustracije v uvodnem članku, ki se lahko pohvalijo kot prve časopisne ilustracije na Spodnjem Štajerskem nasploh, so bile zato zagotovo močan magnet in so privlačile in privabile tudi najvztrajnejše nasprotnike. Po skoraj devetih

mesecih je bil časnik lahko ponosen na doseženo, saj si je v kratkem času pridobil ugled in si priboril svoj mesto med priznanimi časopisi;⁶⁷ tako ilustracije za pridobivanje bralcev in naročnikov niso bile več potrebne in nastali prostor so namenili donosnejšim oglasom, katerih število je z branostjo lista naraščalo. Domnevamo lahko, da sta bili tudi zgodbi obeh ostalih spodnještajerskih časnikov, katoliškega lista *Himmelsgarten* in domovinskega lista *Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung*, podobni – s pomočjo ilustracij narediti časnik privlačnejši za množice. In to je bil tudi namen, h kateremu so uredništva glavnih listov stremela, ko so se odločala za izdajanje ilustriranih prilog.

Omenjene priloge, vse podobno zasnovane, so poleg ilustracij in razvedrilnih, včasih celo trivialnih romanov, novel in črtic prinašale še mnogo zanimivega, zabavnega in poučnega branja ter tako skrbele za vse okuse in starosti bralcev. Se pa v eni odločilni točki razlikujejo med seboj: medtem ko je bilo pet spodnještajerskih ilustriranih prilog natisnjenih in izdanih v Nemčiji (*Illustriertes Unterhaltungsblatt* in *Illustriertes Familienblatt* v Stuttgartu, *Sonntagsblatt* in *Das Leben im Bild* v Berlinu, *Sonntagsblumen* pa v Karlsruheju) ter so temu primerno v ospredje postavljale nemško cesarstvo in vsenemški duh, so dve prilogi, *Illustriertes Sonntagsblatt* in *Illustrierte Sonntagsbeilage*,⁶⁸ tiskali in izdajali v Mariboru in sta prinašali predvsem novice in dogodke iz avstro-ogrške monarhije.⁶⁹

Zakaj je bila večina prilog izdanih izven meja naše takratne države, lahko le ugibamo. Dejstvo je, da vse te priloge niso bile tiskane samo za en list, temveč so spremljale več različnih listov. S tem so bili stroški, povezani s tiskom ter izdajo priloge, znatno manjši, kar je omogočilo tudi časnikom z manjšimi nakladami,⁷⁰ da so sploh lahko imeli tendenske ilustrirane priloge. Lep primer je priloga *Das Leben im Bild*, ki je bila tiskana v Berlinu, in je poleg v Celju izhajajočega časnika *Deutsche Zeitung* spremljala več kot 40 drugih listov,⁷¹ ali

⁶³ Prim. Pock, *Von der deutschen Presse*, str. 188.

⁶⁴ Prim. Knjižnica Karl-Franzens-Universität, Gradec (sign. I 614.895); prim. tudi Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, str. 176; Sagl, *Verzeichnis österreichischer Zeitungen*, str. 128, 333; Žigon, *Deutschsprachige Presse in Slowenien*, 3. del, str. 177.

⁶⁵ Prim. Österreichische Nationalbibliothek Dunaj (sign. MF 5171).

⁶⁶ Prim. Sagl, *Verzeichnis österreichischer Zeitungen*, str. 128. Več podatkov o tem listu trenutno ni.

⁶⁷ Prim. An unsere P. T. Leser. *Südsteirische Post*, št. 77, 28. 12. 1881, nepaginirano.

⁶⁸ Prim. Sagl, *Verzeichnis österreichischer Zeitungen*, str. 128.

⁶⁹ V to skupino sodi tudi v Gradcu tiskana priloga *Südsteirische Post Spaßvogel*.

⁷⁰ Naklade listov prim. Cvirm, *Trdnjavski trikotnik*, str. 335–354.

⁷¹ Priloga je spremljala liste: *Allgäuer Bauernblatt*, *Breslauer Morgen-Zeitung*, *Adlershofer Tageblatt*, *Ketziner Anzeiger*, *Ostdeutsche Landeszeitung*, *Grünberger und Laubacher Anzeigen*, *Borkener Zeitung*, *Hermisdorf-Waidmannsluster*, *Frohnau-Glienicker Zeitung*, *Deutsche Sonntags-Zeitung*, *Caputher Zeitung und Anzeiger für Michendorf und Saarmund*, *Sternberger Lokal-Anzeiger*, *Königsberger Zeitung*, *Sonnenburger Anzeiger*, *Brücker Zeitung*, *Die Wacht im Osten*, *Freiburger Tagespost*,

pa *Illustriertes Familienblatt*, ki je bila priloga ptujskega lista *Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark*, poleg tega pa še petih drugih nemških listov v monarhiji (*Villacher Zeitung* iz Beljaka, *Steirische Rundschau* iz Lipnice, *Radkersburger Wochenblatt* iz Radgone, *Steyrer Blätter für Ernst und Scherz* iz Steyra ter *Österreichische Volks-Presse* z Dunaja).⁷² Prav tako so tudi priloge *Illustriertes Unterhaltungsblatt*, *Sonntagsblatt*, *Spaßvogel* in *Sonntagsblumen* razveseljevale bralce različnih listov.⁷³

In kaj se je zgodilo z ilustriranima priloga *Marburger Zeitung* in *Untersteirische Volkszeitung*, ki sta, kot že omenjeno, izhajali v Mariboru? Uredništvo "Marburgerce", časnika s precejšnjo naklado,⁷⁴ je svojo prvo ilustrirano prilogo, *Sonntagsblatt*, naročalo v Berlinu pri tiskarju Georgu E. Naglu. To je prejelo dve leti, nato pa je časnik dobil svojo lastno, samo njemu pripadajočo prilogo *Illustriertes Sonntagsblatt*. Tiskana je bila v tiskarni Leopolda Kralika, tako kot glavni list. "Marburgerca" je bila najbolj bran list Maribora in okolice. Finančnih skrbi ni imela, tako si je lahko privoščila tudi svojo ilustrirano prilogo. Kako pa je *Untersteirische Volkszeitung*, časnik z naklado 700 izvodov,⁷⁵ prišel do svoje ilustrirane priloge, lahko samo ugibamo. List je bil tiskan v tiskarni Karla Rabitscha,⁷⁶ ki je sprva bilo podjetje za litografijo in kamnotisk. Tudi ko je leta 1909 uspelo ustanoviteljevemu sinu Karlu Rabitschu dobiti dovoljenje za ureditev popolne tiskarne, je tiskarsko delo vendarle še naprej zaostajalo za litografskim.⁷⁷ Ravno dejstvo, da sta bili Rabitschevi litografija in tiskarna združeni pod eno streho, ponuja razlago, zakaj je majhen list, kot je bil *Untersteirische Volkszeitung*, prišel do svoje lastne priloge. Tiskar jo je brez pretiranih dodatnih stroškov natisnil kar sam.

Oberbadische Volkszeitung, Ingolstädter Tagblatt, Gohaisches Tageblatt, Benrather Tageblatt, General-Anzeiger, Bayerisches Familienblatt, Kötztlinger Volkszeitung, Bamberger Volksblatt, Erdinger Anzeiger, Lichtenfelser neueste Nachrichten, Dingolfinger Anzeiger, Amberger Volkszeitung, Erlanger Tagblatt, Lindenberger Tagblatt, Kelheimer Altmühl-Bote, Altmühl-Bote, Neustädter Anzeigerblatt, Der Nachbar aus Franken, Oberbayrischer Bote, Neumarkter Tagblatt, Lokal-Anzeiger für Heimenkirch und Umgebung, Fürther Anzeiger, Westfälischer Merkur, Karlsruher Tagblatt, Alt-Tätscher Gemeindebote (prim. BVB, BSZ, GBV, HeBIS, HBZ, StaBi, ZDB).

⁷² Prim. Österreichischer Bibliothekenverbund: Zeitschriftenbestände.

⁷³ Prim. Sagl, *Verzeichnis österreichischer Zeitungen*, str. 135, 136, 299; prim. tudi Österreichischer Bibliothekenverbund: Zeitschriftenbestände; ZDB.

⁷⁴ Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 335-354.

⁷⁵ Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 352-354.

⁷⁶ Karl Rabitsch je prišel iz Gradca ter se je poskušal v mestu ob Dravi uveljaviti kot tiskarski strokovnjak (prim. Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, str. 175).

⁷⁷ Prim. Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, str. 175.

Trije listi, osem prilog, enajst zgodb; individualnih, a vendarle tako podobnih. Ne samo časniki, ki so že samo s svojo vsebino, pa naj je bila še tako nepolitična, na tak ali drugačen način vplivali na bralsko publiko, temveč so tudi priloge dajale svojevrsten pečat publicistični podobi Spodnje Štajerske in prav vsaka od njih je uresničila svojo temeljno nalogo – bila je branje za razvedrilo in kratek čas.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISNI VIRI

- Südsteirische Post*, 1881.
Pettauer Zeitung, 1890-1904.
Illustriertes Unterhaltungsblatt, 1896-1904.
Pettauer Montag-Zeitung, deutschnationales Organ für Untersteiermark, 1898.
Sonntagsblatt, 1898-1900.
Spaßvogel, 1900.
Illustriertes Sonntagsblatt, 1900, 1901.
Deutsches Wochenblatt für Untersteiermark, 1901.
Illustriertes Familienblatt, 1901.
Südsteirische Presse, 1905.
Südösterreichische Stimmen, 1906-1907.
Sonntagsblumen, 1907.
Cillier Zeitung, 1929.
Deutsche Zeitung, 1929, 1930, 1937.
Das Leben im Bild, 1929-1936.
Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung, 1936.

LITERATURA

- Berčič, Branko: *Tiskarstvo na Slovenskem. Zgodovinski oris*. Ljubljana : Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem, 1968.
- Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914)*. Maribor : Založba Obzorja, 1997.
- Friedländer, Saul: *Bertelsmann im Dritten Reich*. München : Bertelsmann, 2002.
- Gaber, Ante: *Skozi stoletja za našim novinarstvom. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Ob 140 letnici Vodnikovih "Lublanskih noviz" in 30 letnici svoje stanovske organizacije izdali slovenski novinarji* (ur. Božidar Borko). Ljubljana : Jugoslovansko novinarsko združenje, Ljubljanska sekcija, 1937, str. 179-223.
- Kramberger, Petra: *Nemško časopisje v Mariboru v 19. stoletju*. *Kronika*, 53, 2005, št. 1, str. 37-52.
- Miladinović Zalaznik, Mira: *Das literarische und kritische Schaffen in der deutschen Zeitschrift Carniolia (Ljubljana, 1838-1844) mit besonderem Hinblick auf das Vaterländische (Literaria in kritiska ustvarjalnost v nemški reviji Carniolia (Ljubljana, 1838-1844) s posebnim*

- ozirom na domovinskost*). Doktorska disertacija. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1994.
- Miladinović Zalaznik, Mira: Theaterkritik in der Zeitschrift "Carniola". *Methodologische und literarhistorische Studien zur deutschen Literatur Ostmittel- und Südosteuropas* (ur. Anton Schwob). Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten, 67. München : Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1994, str. 67-79.
- Miladinović Zalaznik, Mira: Das Revolutionsjahr 1848 in den Laibacher Blättern Laibacher Zeitung, Illyrisches Blatt und Kmetijske in rokodelske novice. *Literarisches Leben in Österreich 1848-1890* (ur. Klaus Amann, Hubert Lengauer in Karl Wagner). Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 2000, str. 601-623.
- Miladinović Zalaznik, Mira: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*. Ljubljana : Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete, 2002.
- Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL), 3. knjiga. Graz, Köln : H. Böhlau, 1965.
- Pock, Friedrich: Von der deutschen Presse in Untersteier. *Südsteiermark. Ein Gedenkbuch* (ur. Franz Hausmann). Graz : Ulr. Mosers, 1925, str. 182-189.
- Reisp, Branko: Prvi (protestantski) tiskar na Slovenskem Janez Mandelc. *Zgodovinski časopis*, 47, 1993, št. 4, str. 509-514.
- Sagl, Hermann; Lang, Ladislaus: *Verzeichnis österreichischer Zeitungen 1800-1945*. Wien : Österreichische Nationalbibliothek, 1993.
- Šlibar, Neva: Von einer, die auszog, das Fürchten zu lernen: Alma M. Karlins einsame Weltreise. *Scripta*, 5, 1996, št. 9, str. 10-13.
- Šlibar, Vladimir: Članki Alme M. Karlin v Cillier Zeitung 1920-1928. *Celjski zbornik*, 1988, str. 191-198.
- Vatovec, Fran: *Slovenski časniki 1557-1843*. Maribor : Obzorja, 1961.
- Žigon, Tanja: *Nemško časopisje na Slovenskem*. Ljubljana : Študentska založba Scripta, 2001.
- Žigon, Tanja: *Nemški časnik za slovenske interese - Triglav (1865-1870)*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.
- Žigon, Tanja: Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707-1945). 1. Teil: Deutschsprachige Presse in Krain bis 1860. *Berichte und Forschungen*. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 12. München : R. Oldenbourg Verlag, 2004, str. 199-240.
- Žigon, Tanja: Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707-1945). 2. Teil: Deutschsprachige Presse in Krain von 1860 bis 1945 und 3. Teil: Die deutschsprachige Presse in der Untersteiermark, in Kärnten, in Görz und in Triest. *Berichte und Forschungen*. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 13. München : R. Oldenbourg Verlag, 2005, str. 155-205.

SEZNAM PODATKOVNIH BAZ

- BSZ, Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg, <http://swb.bsz-bw.de/>.
- BVB, Bibliotheksverbund Bayern, <http://bvba2.bib-bvb.de/V?RN=221424639>.
- GBV, Gemeinsamer Verbundkatalog, <http://gso.gbv.de/>.
- HBZ Verbundkatalog, <http://193.30.112.134/F>.
- HeBIS, Hessischer Verbundkatalog, <http://cbsprod.rz.uni-frankfurt.de/>.
- Österreichischer Bibliothekenverbund: Zeitschriftenbestände, <http://www.bibvb.ac.at/verbund-opac.htm>.
- Projekt Historischer Roman, Universität Innsbruck, Institut für Germanistik, http://histrom.literature.at/cgi/wrapcgi.cgi?wrap_config=hr_all.cfg&nr=20190.
- StaBi, Staatsbibliothek zu Berlin, <http://sbbweb1.sbb.spk-berlin.de:8080/>.
- ZDB, Zeitschriftendatenbank, <http://dispatch.opac.ddb.de/>.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die deutschsprachige illustrierte Publizistik in der Untersteiermark

Mit der Zeit der Aufklärung brach nicht nur für die Dichtung, sondern auch für die Presse eine neue Ära an. Von nun an sollten die Zeitungen und Zeitschriften nicht nur belehren, sondern auch unterhalten. In diesem Sinne bemühten sich auch die Redakteure der untersteierischen Lokalblätter des 19. und des Anfangs des 20. Jahrhunderts, diese dem Geschmack der Unterhaltung suchenden Publikums zu gestalten.

Um die Auflage zu erhöhen, wurden den Zeitungen und Zeitschriften veranschaulichende Bildbeigaben beigelegt, die entweder in den Hauptblättern selbst abgedruckt oder in der Form einer illustrierten Beilage den Presseorganen erschienen sind. Die Leser waren begeistert, denn vor ihren Augen stiegen die Bilder der unbekannteren Orte und Landschaften empor, sie konnten die fremden Höfe und Paläste bewundern, es wurden auf den Illustrationen aber auch Meister-

werke der Architektur und die Besonderheiten anderer Kulturen dargestellt.

Im vorliegenden Beitrag wurden elf deutschsprachige illustrierte Blätter aus Ptuj [Pettau], Celje [Cilli] und Maribor [Marburg an der Drau] analysiert und untersucht. Während in Krainer Hauptstadt Ljubljana [Laibach] die erste "Illustrierte", *Ein Wahrhaftige und Erschröckliche Neuwe Zeytung*, bereits 1578 erschien, wurden die ersten Illustrationen in der Untersteiermark erst drei Jahrhunderte später, im Jahr 1881, in der Mariborer politischen Zeitung *Südsteirische Post* abgedruckt. Um den Leserkreis zu vergrößern, entschieden sich auch die katholische Kinderzeitschrift *Himmelsgarten* und die dreisprachige *Deutsche-jugoslawische illustrierte Zeitung* ihre Beiträge durch Bildmaterialien zu veranschaulichen. Ein ähnliches Ziel verfolgten auch die

Redaktionen der anderen untersteirischen Hauptblätter, die sich für die Herausgabe einer illustrierten Beilage entschlossen hatten. In den Beilagen wurden neben Illustrationen und unterhaltenden Romanen, auch Novellen und Erzählungen wie auch viel Interessantes, Unterhaltendes und Belehrendes veröffentlicht. Obwohl die Beilagen sich dem Inhalt und dem Konzept nach sehr ähnelten, gab es doch einen wesentlichen Unterschied: Während fünf Beilagen (*Illustriertes Unterhaltungsblatt*, *Illustriertes Familienblatt*, *Das Leben im Bild*, *Sonntagsblatt* und *Sonntagsblumen*) aus finanziellen Gründen in Deutschland gedruckt und herausgegeben wurden, kamen die nächsten zwei (*Illustriertes Sonntagsblatt* und *Illustrierte Sonntagsbeilage*) in Maribor und die letzte (*Spaßvogel*) in Graz aus der Presse.